RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA YOSHLARNING DAROMAD OLISH IMKONIYATLARINI KENGAYTIRISHNING EKONOMETRIK BAHOLASH ASOSLARI

Murotjonova Mubina Dilshod qizi
O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali Iqtisodiyot va turizm kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail: murotjonovamubina1@gmail.com

Annotatsiya. Tezisda yoshlarning raqamli iqtisodiyot orqali daromad olish imkoniyatlarini kengaytirish masalasi ko‘rib chiqiladi. Raqamli ko‘nikma, internet sifati, xorijiy til bilimi va mehnat tajribasining daromad bilan bog‘liqligini baholash yondashuvi taklif etiladi. Jizzax viloyatida o‘tkazilishi mumkin bo‘lgan kuzatuv uchun ko‘rsatkichlar va tanlanma tamoyillari belgilanadi. Ish nazariy-uslubiy xarakterga ega bo‘lib, unda empirik regressiya natijalari keltirilmaydi.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, yoshlar bandligi, daromad, raqamli ko‘nikma, ekonometrik baholash, inklyuziv o‘sish.

Yoshlarning iqtisodiy rivojlanishdagi ishtiroki ularning mehnat bozoriga kirishi, tadbirkorlik tashabbuslari va yangi texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari bilan bog‘liq. Raqamli muhit xizmatlarni masofadan ko‘rsatish, mahsulotlarni internet orqali sotish hamda hududdan tashqaridagi mijozlar bilan ishlash imkonini beradi. Biroq internetdan foydalanishning o‘zi daromad shakllanishini kafolatlamaydi. Muammo mavjud texnik imkoniyatni bozor talabiga mos xizmat va barqaror buyurtmaga aylantirishdan iborat.

Muallifning “Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning zamonaviy tamoyillari” monografiyasida raqamli platformalar ishlab chiqaruvchi va iste’molchi o‘rtasidagi muloqotni tashkil etuvchi, ma’lumot almashish hamda bozorga kirish imkonini yaratuvchi muhit sifatida yoritilgan [1, 24–25-b.]. Ushbu nazariy asos yoshlarning raqamli faoliyatini o‘rganishda mijoz topish va xizmatni bozorga olib chiqish imkoniyatlarini alohida baholash zarurligini ko‘rsatadi. Mazkur tezisda platformadan foydalanish bilan daromad olish o‘rtasidagi bog‘liqlikni empirik tekshirish taklif etiladi.

“Xizmatlar iqtisodiyoti va uning rivojlanish ko‘rsatkichlari” monografiyasida xizmatlar sohasining rivojlanishi bilimlar, axborot texnologiyalari va tadbirkorlik faoliyatining o‘zaro aloqasi orqali tushuntiriladi. Asarda qishloq hududlarida xizmat turlarini kengaytirish va sifatini yaxshilashning aholi bandligi hamda daromadlari uchun ahamiyati ko‘rsatilgan [2, kirish]. Shu yondashuvdan kelib chiqib, yoshlarning onlayn xizmat ko‘rsatishini hududiy xizmatlar bozorini kengaytiruvchi faoliyat sifatida o‘rganish mumkin. Bunda shahar va qishloq yoshlari imkoniyatlarini bir xil deb qabul qilmasdan, mavjud sharoitlarni alohida hisobga olish lozim.

Tadqiqotning maqsadi yoshlarning raqamli faoliyatdan daromad olish imkoniyatlarini belgilovchi omillarni baholash uchun uslubiy asos ishlab chiqishdir. Bunda adabiyotlarni qiyosiy tahlil qilish, iqtisodiy jarayonni omillarga ajratish va

ekonometrik model tuzilmasini asoslash usullaridan foydalaniladi. Taklif etilayotgan yondashuv keyinchalik Jizzax viloyatining shahar va qishloq hududlarida yig‘iladigan birlamchi ma’lumotlar asosida sinovdan o‘tkazilishi mumkin.

Raqamli daromadning tadqiqot doirasidagi mazmunini aniq belgilash lozim. Unga onlayn buyurtma asosida bajarilgan dasturlash, dizayn, tarjima, ta’lim va boshqa xizmatlardan tushum, shuningdek elektron savdo faoliyatidan olingan sof daromad kiritilishi taklif etiladi. An’anaviy ish haqining bank kartasiga o‘tkazilishi o‘z-o‘zidan raqamli daromad hisoblanmaydi. Savdo tushumidan tovar tannarxi, platforma komissiyasi, yetkazib berish va boshqa bevosita xarajatlar chiqarilishi zarur. Aks holda tushum bilan daromad aralashib, natija noto‘g‘ri baholanadi.

Raqamli platformalar tahlilida ishtirokchilarning yagona axborot muhitida hamkorligi va tranzaksion xarajatlarning kamayishi muhim xususiyat sifatida ko‘rsatilgan [1, 25-b.]. Ushbu tezisda bu fikrni yoshlar faoliyatiga tatbiq etib, buyurtma izlash, mijoz bilan kelishish va to‘lovni qabul qilish xarajatlarini alohida kuzatish taklif etiladi. Daromadni baholashda buyurtmalar muntazamligi, haq to‘lanmagan tayyorgarlik vaqti va mijoz izlashga sarflangan vaqt ham hisobga olinishi lozim. Bu ko‘rsatkichlar platformaga kirishning amaliy iqtisodiy samarasini aniqlashga yordam beradi.

Empirik bosqich uchun 18–30 yoshdagi respondentlarni shahar va qishloq, jins hamda ta’lim holati bo‘yicha qatlamlarga ajratib tanlash tavsiya qilinadi. Faqat raqamli kurs qatnashchilari yoki faol frilanserlarni so‘rash umumiy yoshlar guruhini ifodalamaydi. Shu sababli tanlanmaga raqamli daromad olmayotgan yoshlar ham kiritilishi kerak. Tanlanma hajmi oldindan mavjud son bilan emas, kutilayotgan ishtirok ulushi, baholash aniqligi va javob bermaslik ehtimoli asosida belgilanadi. Shaxsiy ma’lumotlar rozilik asosida olinib, tahlilda anonimlashtiriladi.

Daromadning tasodifiy oylik o‘zgarishini kamaytirish uchun oxirgi uch oy bo‘yicha ma’lumot yig‘ish taklif etiladi. Asosiy natijaviy ko‘rsatkichlar raqamli faoliyatdan daromad olganlik holati va shu faoliyatdan olingan o‘rtacha oylik sof daromaddir. Qo‘shimcha ravishda bir soatga to‘g‘ri keluvchi daromad ham hisoblanadi. Raqamli ko‘nikma o‘zini baholash savoli bilangina cheklanmay, elektron jadval, axborotni tekshirish va onlayn xizmat topshirig‘ini bajarish kabi qisqa amaliy vazifalar orqali o‘lchanadi.

Baholashni ikki qismda tashkil etish maqsadga muvofiq. Birinchi qismda logit modeli yordamida raqamli daromad olish ehtimoli baholanadi. Ikkinchi qismda ijobiy daromadga ega respondentlarning daromad logarifmi regressiyasi tuziladi. Har ikkala qismga raqamli ko‘nikma balli, internet uzilishlari, xorijiy til darajasi, ta’lim, mehnat tajribasi, yashash hududi va jins ko‘rsatkichlari kiritiladi. Shu tariqa raqamli faoliyatga kirish imkoniyati bilan faoliyatdan olinadigan daromad darajasini farqlash mumkin bo‘ladi.

Logit modelining natijasini tushuntirishda koeffitsiyentlarning o‘zi bilan cheklanmasdan o‘rtacha chegaraviy ta’sirlar taqdim etilishi kerak. Ijobiy daromad modeli esa barcha yoshlar daromadini emas, daromad olayotgan guruh ichidagi bog‘liqlikni tavsiflaydi. Ikki qism natijasini birlashtirishda logarifmdan dastlabki pul birligiga qaytish tuzatishi hisobga olinadi. Standart xatolar kuzatuvlarni tanlash

tartibiga mos hisoblanib, omillar o‘rtasidagi kuchli bog‘liqlik va noodatiy kuzatuvlar tekshiriladi.

Raqamli ko‘nikma va daromad o‘rtasida ijobiy bog‘liqlik aniqlanishi ko‘nikma daromadni aynan shu miqdorda oshirganini anglatmaydi. Yuqori daromadli yoshlar sifatli qurilma yoki ta’lim uchun ko‘proq mablag‘ sarflashi mumkin. Motivatsiya va oilaviy resurslar ham ikkala ko‘rsatkichga ta’sir etadi. Shuning uchun kesim ma’lumotlari asosidagi natijalar sababiy ta’sir sifatida emas, nazorat omillari hisobga olingan statistik bog‘liqlik sifatida talqin qilinishi lozim.

Amaliy dastur ta’sirini baholash uchun kurs boshlanishidan oldin va undan keyin bir xil respondentlarni kuzatish foydali. Imkon bo‘lsa, dasturga kirish navbati tasodifiy belgilanib, dastlab qatnashganlar bilan navbatdagi guruh taqqoslanadi. Bunday tartib qo‘llanmasa, taqqoslash guruhining boshlang‘ich xususiyatlari va daromad dinamikasi tekshirilishi zarur. Bu yondashuv kursni tugatish natijasini mehnat bozoridagi umumiy o‘zgarishlardan ajratishga yordam beradi.

Taklif etilayotgan uslubiyat asosida hududiy qo‘llab-quvvatlashni to‘siq turiga mos tashkil etish mumkin. Ko‘nikma yetishmaganda amaliy buyurtmalar bilan bog‘langan o‘qitish; texnik cheklov mavjud bo‘lganda umumiy foydalanishdagi jihozlangan ish joylari; bozorga chiqish qiyin bo‘lganda portfolio, mijoz bilan muzokara va xizmat narxini belgilash bo‘yicha mentorlik tavsiya etiladi. Yosh ayollar va qishloq yoshlari uchun vaqt hamda qatnov cheklovlarini alohida o‘rganish xizmatlarni ularga mos tashkil etishga imkon beradi.

Dastur samaradorligini baholashda uch va olti oydan keyingi pulli buyurtma olganlar ulushi, sof daromad medianasi, takroriy mijozlar va faoliyatni davom ettirganlar ulushi kuzatilishi taklif etiladi. Bu ko‘rsatkichlar kurs sertifikatlari soniga qaraganda iqtisodiy natijani aniqroq ifodalaydi. Daromad o‘sishi ortiqcha ish vaqti yoki xarajatlarning ko‘payishi hisobiga yuz bermaganini aniqlash uchun soatlik daromad va ish yuklamasi birgalikda tahlil qilinadi.

Xulosa qilib aytganda, yoshlarning raqamli iqtisodiyotdagi ishtirokini kengaytirish ko‘nikma, infratuzilma va buyurtmaga chiqish imkoniyatini o‘zaro bog‘lashni talab etadi. Tezisda taklif etilgan ikki qismli baholash yondashuvi raqamli daromadga kirish hamda uning miqdorini belgilovchi omillarni ajratib o‘rganishga xizmat qiladi. Keyingi tadqiqot vazifasi mazkur uslubiyatni haqiqiy hududiy ma’lumotlar yordamida sinash va natijalarga tayangan holda yoshlar bandligi dasturlarini takomillashtirishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Murotjonova M. D. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning zamonaviy tamoyillari. Monografiya. GlobeEdit. 69 b. ISBN: 978-620-6-17619-0.

2. Murotjonova M. D. Xizmatlar iqtisodiyoti va uning rivojlanish ko‘rsatkichlari. Monografiya. GlobeEdit. 61 b. ISBN: 978-620-0-65041-2.

3. International Labour Organization. World Employment and Social Outlook 2021: The role of digital labour platforms in transforming the world of work. Geneva: ILO, 2021. https://researchrepository.ilo.org/esploro/outputs/report/World-Employment-and-Social-Outlook-2021/995218610802676

4. World Bank. World Development Report 2016: Digital Dividends. Washington, DC: World Bank, 2016.

https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2016
5. World Bank. World Bank to Support Uzbekistan in Developing the Digital Economy and Creating New Jobs in the Information Technology Sector. 30 November 2023.
https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/11/30/world-bank-to-support-uzbekistan-in-developing-the-digital-economy-and-creating-new-jobs-in-the-it-sector

YOSHLARNING IQTISODIY FAOLLIGINI OSHIRISH VA ULARNING IQTISODIY O‘SISHGA QO‘SHAYOTGAN HISSASI

Arzikulov Otabek Ali o‘g‘li
O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali, Iqtisodiyot va turizm kafedrasi dotsenti, PhD
Mirzamaxmudova Dinora Sharof qizi
O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali, iqtsodiyot yo‘nalishi 1-bosqich talabasi.
dinaramirzamahmudova056@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada O‘zbekiston iqtisodiyotida yoshlarning iqtisodiy faolligini oshirish, ularni band qilish va tadbirkorlikka jalb etish masalalari tahlil qilinadi. Rasmiy ma’lumotlar asosida yoshlar ishtirokidagi tadbirkorlik subyektlari ko‘rsatkichlari hamda 2026-yil uchun belgilangan bandlik vazifalari ko‘rib chiqiladi. Davlat dasturlari samaradorligini baholashda reja ko‘rsatkichlari bilan amalda erishilgan natijalarni farqlash, ish o‘rinlarining sifati va barqarorligini o‘lchash zarurligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: yoshlar bandligi, iqtisodiy faollik, davlat dasturlari, tadbirkorlik, mehnat bozori, samaradorlik, inson kapitali.

O‘zbekistonda yoshlarning iqtisodiy faolligini oshirish va ularni barqaror bandlik bilan ta’minlash mamlakatning demografik salohiyatidan samarali foydalanish, inson kapitalini rivojlantirish hamda iqtisodiy o‘sishning inklyuzivligini ta’minlash nuqtayi nazaridan muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yil 1-yanvar holatida 14–30 yoshdagi yoshlar soni 9,63 million kishini yoki mamlakat aholisining 25,7 foizini tashkil etgan. Shu bilan birga, Jahon bankining Xalqaro mehnat tashkiloti baholariga asoslangan ma’lumotlari 2025-yilda 15–24 yoshdagi iqtisodiy faol aholi orasida ishsizlik darajasi 11,38 foiz bo‘lganini ko‘rsatadi. Bundan tashqari, 2024-yilda mazkur yosh guruhining 15 foizi ta’lim, bandlik yoki kasbiy tayyorgarlik jarayonlarida ishtirok etmagan. Ushbu ko‘rsatkichlar yoshlarning iqtisodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish bilan bir qatorda, ularni ish bilan ta’minlashning sifati va barqarorligini oshirish ham dolzarb vazifa ekanini ko‘rsatadi. Shu sababli yoshlar bandligini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan davlat dasturlarining natijadorligini kompleks baholash, ularning iqtisodiy va ijtimoiy